

Надзвичайне життя і вікопомні пригоди служниці, прозваної

Малою,

*а в них мандри трьома країнами, померлі діти, померлі батьки,
привиди мавпочок, манекени кравців, дерев'яні ляльки, нелюдський
натовп, один король, дві принцеси, семеро лікарів, чоловік, який
вибродив усенький Париж, чоловік, якого зашили, набивши вовною,
матінка його — велике цабе, чоловік, який колекціонував убивць,
знамениті філософи, герої та чудовиська, всі, хто щось важив,
кілька будинків, кожен більший за попередній, поступ, відступ,
велика родина, події історичного значення, знамениті люди,
пересічні люди, любов, ненависть, побиття невинних,
особисто спостережені вбивства, розчленовані тіла,
кров на вулицях, злидні, в'язниця, втрата всього,
шлюб, спогади, вловлені та збережені, лиха,
проявлені щодень, місце в історії.*

*Написано власною
рукою.*

ТАКОЖ:

*Намальовано власною рукою.
Графітом, вугіллям і чорною крейдою.*

Оце подоба її олівця

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ,
у якому я народжуюся
та описую своїх батька й матір

ЦЕ СТАЛОСЯ того самого року, коли п'ятилітній Вольфганг Амадей Моцарт написав менует для клавесина*; точнісінько того ж року, коли в Індії британці відбили Пондічеррі у французів; одного й того ж року, коли вперше надрукували ноти до пісеньки «Сяй, сяй, зіронько»**; того ж таки року, тобто 1761-го, коли у великому місті Парижі люди в літературних салонах оповідали казки про чудовиськ у замках, чоловіків із синіми бородами, красунь, що ніяк не прокинуться, котів у чоботях, черевички з кришталю, наймолодших братів із пасмами волосся дивного кольору, доньок, закутаних в ослячі шкіри, поки люди в лондонських клубах обговорювали коронацію короля Георга Третього і королеви Шарлотти. А дуже далеко від усієї цієї метушні, у невеликому селі в Ельзасі, у присутності червонощокої повитухи і двох місцевих дівчат у переляканій матері народилося заміркувате дитя.

Дитину похапцем похрестили, назвавши її Анн-Марі Гросгольц, хоча мене завжди кликатимуть просто Марі. Спершу я вся майже поміщалася в материні стулені долоньки, і ніхто не чекав, що я довго протягну. Однак я пережила свою першу ніч і продихала собі весь перший тиждень,

* Наприкінці 1761 року Моцарт написав кілька коротких менуетів, які занотував його батько Леопольд у збірці, знаній під назвою *Nannerl Notenbuch* (мелодії для сестри Моцарта). — Тут і далі прим. пер.

** Пісня *Twinkle, Twinkle, Little Star* вперше надрукована зі словами 1806 року, однак у ній використовували більш ранню французьку мелодію до дитячої пісеньки *Ah! vous dirai-je, maman*, опубліковану 1761 року.

усупереч похмурим прогнозам. А після того моє серце й далі розмірено вистукало весь мій перший місяць. Дитя було дрібне і вперте.

Моїй самотній матері виповнилося вісімнадцять на момент мого народження. Вона була маленькою жінкою, десь п'ять футів, і доля призначила її дочкою священника. Мій дід, овдовілий через віспу, був дуже суворий чоловік — сама лють, загорнута в чорну рясу. Він ніколи не спускав із неї ока. Коли він помер, материне життя змінилося. Вона почала бачитися з іншими людьми, з селянами, які приходили її навідати, і серед них трапився один солдат. Той солдат, що кавалерував трохи довше звичайного віку, був понурої вдачі, бо набачив стільки всього жахливого та втратив багатьох товаришів. Він почав заглядатися на матір; подумав, що вони, так би мовити, щасливо сумуватимуть разом. Її звали Анна-Марія Вальтнер. Його звали Йозеф-Георг Гросгольц. Вони одружилися, моя мати і мій батько. І було кохання, і були радощі.

У матері був великий римський ніс. Батько, як я з часом почала вважати, мав тверде підборіддя, що трохи виступало вперед. Здається, те підборіддя і той ніс пасували одне до одного. Та невдовзі батькова відпустка закінчилася, і він повернувся на війну. Ніс матері й батькове підборіддя зналися три тижні.

Я народилася з любові. Любов, яку мої батько й мати мали одне до одного, назавжди відбилася в мене на обличчі. Я народилася і з носом Вальтнерів, і з підборіддям Гросгольців. Кожна з цих ознак була вже видатною сама по собі й гарно додавала норову обличчям у цих двох родин; наслідок того, як їх сполучено, виявився трохи незграбним, ніби я виставляла напоказ більше плоті, ніж мені особисто належалося. Діти виростають безладно. Деякі відзначаються тим, що в них дивовижно швидко росте волосся чи в напрочуд ранньому віці ріжуться зуби; у когось ластовиння по всьому тілу; інші з'являються у світ такі бліді, що лякають своєю білою голизною всіх, хто їх спостереже. Я проклала шлях у життя носом і підборіддям. Авжеж, тоді я не усвідомлювала, з якими надзвичайними тілами ще познайомлюся, у яких велетенських будинках замешкаю, у яких кривавих подіях опинюся пошитою, та однак, як мені здається, ніс та підборіддя про все це вже трохи підозрювали. Ніс і підборіддя — панцир на все життя. Ніс і підборіддя — отакі супутники. А спочатку й назавжди була любов.

Оскільки дівчат мого стану не вчили, мати дала мені освіту через Бога. Біблія стала моїм букварем. А поза тим я заносила в дім дрова, шукала в лісі хмиз на розпал, мила посуд і прала одяг, нарізала овочі, забирала м'ясо у крамниці. Я підмітала. Я чистила. Я носила. Я завжди чимось займалася. Мати вчила мене бути працьовитою. Коли моя мати була зайнята, вона була щаслива; а коли спинялася, тоді й непевність наздоганяла її, доки ту не розвіювала якась нова справа. Мати завжди рухалася, і рух їй добре пасував.

— Збагни, — бувало, казала вона, — що ти можеш зробити. Завжди щось та й знайдеш. Колись твій батько повернеться і побачить, яка ти хороша і корисна дитина.

— Дякую, матінко. Я буду найкориснішою, я дуже цього бажаю.

— Ох ти і створіння!

— Я? Створіння?

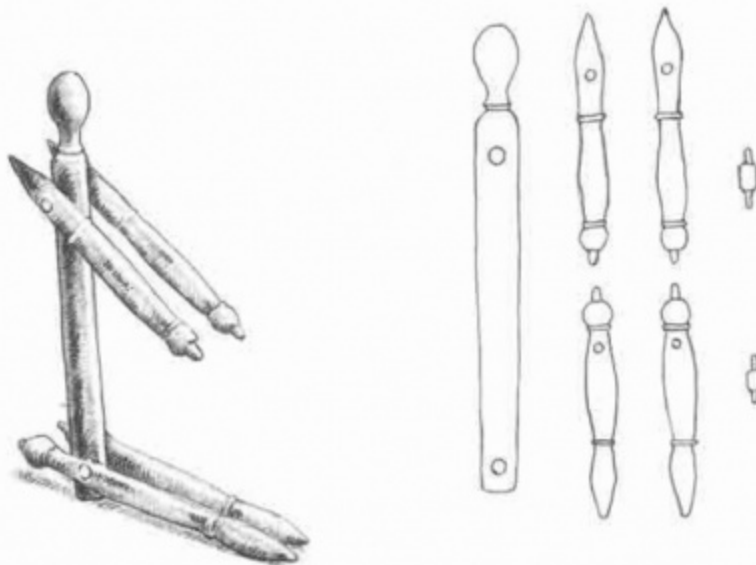
— Так, моє власне маленьке створіння.

Мати розчісувала мені волосся з надзвичайною наполегливістю. Іноді вона торкалася моєї щоки чи плескала по очіпку. Імовірно, вона була не дуже гарна, але я її вважала гарною. У неї була маленька родимка якраз під оком. Якби ж я пам'ятала її усмішку. Я точно знаю, що вона усміхалася.

У п'ять років я вже була зростом зі старого пса, що жив у сусідньому будинку. Пізніше я виросту до дверних ручок, які люблю терти. Ще потім доросту до сердець багатьох людей, і на цьому зупинюся. Іноді я чула, як жінки, що зауважували мене в селищі й нахилялися поцілувати, бурмотіли: «Нелегко буде підшукати чоловіка».

На п'ятий день народження дорога матінка подарувала мені ляльку. Вона була Марта. Я сама дала їй ім'я. Я спізнала її тільки, яке було вшестеро менше за моє; я повністю його вивчила, вивертаючи туди й сюди, часом грубо, часом із великою обачністю. Вона прибула до мене оголена й без обличчя. Складалася з семи дерев'яних кілочків, які збиралися в певному порядку й тоді приблизно нагадували фігуру людини. Марта стала першою, поза моєю матір'ю, хто глибоко прив'язав мене до світу; я постійно носила її з собою. Ми були щасливі разом: мати, Марта і я.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Родина Гросгольц

БАТЬКО ЦІ ПЕРШІ РОКИ був відсутній — у війську вигадували що далі, тим більше приводів відстрочувати йому відпустку. А що батько міг із цим удіяти? Скромна кульбаба летить туди, куди її видувають. Він був не з нами, але не забутий. Іноді мати садила мене на табурет коло каміна й розповідала про батька. Стільки задоволення мені приносило вимовляння цього слова: батько. Іноді, коли мати десь ходила, я потайки зверталася до грубки, мов до батька; або до стільця, скрині, різних дерев, я вклонялася їм чи обіймалася з ними, наче готуючись до батькового повернення. Батько в селищі був повсюди; батько був у церкві; він стояв поруч із корівниками. Батько стоїть за правду, казала мати. І таким би він і зостався в нашій пам'яті, якби так і не повернувся додому.

Але одного дня це сталося. Батькові з плоті і крові довелося вийти у відставку — не через битву, бо того року битв у Європі не трапилося, а через гармату, яка схибила під час параду.

Ту гармату пошкодили в битві під Фрайбергом у 1762 році, а лагодили вочевидь абияк, бо єдине з'явлення того несправного знаряддя незворотно змінило моє життя. Якось на недільному параді, який мав стати для гармати останнім, її підпалили, щоб дала залп, але щось у ній страшенно заклинило, і гармата порснула сіркою, вугіллям, селітрою й розпеченим металом, розпорошивши їх широкою дугою. Батько стояв під тією дугою, і через те йому врешті дозволили поїхати додому.

Мати нетямилася від хвилювання і радості.